

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019.11-2.20>

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Капустник Володимир Валерійович,

докторант

(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків, Україна)

У статті наведено окремі результати аналізу робіт вітчизняних і зарубіжних учених, присвячених питанням виникнення та становлення оперативно-розшукових заходів як одного з інструментів оперативно-розшукової діяльності в різні етапи розвитку держави. Оперативно-розшукові заходи розглядаються автором статті як дієвий інструмент забезпечення внутрішньої і зовнішньої безпеки держави, забезпечення правопорядку в ньому, а також із погляду самого їх використання суб'єктами, які є прототипом підрозділів кримінальної поліції. Приділено увагу змістовній частини окремих правових актів різних епох, що мають значення для тематики статті і показують використання різних прийомів спеціальних суб'єктів для вирішення питань забезпечення правопорядку і безпеки держави. Наведено приклади проведення деяких окремих і комбінованих оперативно-розшукових заходів, які, безсумнівно, становлять як історичний, так і професійний інтерес. У статті в хронологічному порядку коротко розглянуто основоположні події у законотворчому процесі, що впливають на особливості регулювання державою таємної (негласної) правоохоронної діяльності та створення спеціальних суб'єктів для її реалізації. Припускається, що державними органами, які є прообразом підрозділів кримінальної поліції, на межі ХХ ст. проводилася велика частина заходів, що мають надзвичайну схожість із цілями і методикою проведення окремих оперативно-розшукових заходів, а саме: розвідувального опитування; профілактично-пошукових заходів; оперативної установки; обстеження приміщень, будівель, споруд, ділянок місцевості і транспортних засобів; перевіркою закупівлі; контрольованої поставки; негласного збору зразків для порівняльного дослідження; негласного дослідження предметів і документів; ототожнення особистості; оперативного експерименту, оперативно-розшукового впровадження; накладення арешту на кореспонденцію; огляду і виймки кореспонденції; спостереження за особою, річчю або місцем.

Ключові слова: кримінальна поліція, оперативно-розшукова діяльність, оперативно-розшукові заходи, правове регулювання, злочинність.

RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE OPERATIVE-SEARCH MEASURES BY THE CRIMINAL POLICE UNITS

Kapustnyk Volodymyr Valeriiovych,

Doctoral Candidate

(Kharkiv National University of Internal
Affairs, Kharkiv, Ukraine)

The article presents some results of the analysis of the work of domestic and foreign scientists on the issues of the emergence and establishment of operational-search measures as one of the tools for operational-search activities at various stages of the development

of the state. The investigative measures are considered by the author of the article as an effective tool for ensuring the internal and external security of the state, ensuring the rule of law in it, as well as from the point of view of their use by entities that are the prototype of criminal police units. Attention is paid to the substantive part of individual legal acts of various eras that are relevant to the subject of the article and show the use of various techniques of special subjects to address issues of law enforcement and state security. Examples are given of some separate and combined operative-search measures, which undoubtedly are of both historical and professional interest. The chronological order of the article briefly discusses the fundamental events in the legislative process that affect the particularities of regulation of state secret (secret) law enforcement and the creation of special entities for its implementation. It is assumed that the state authorities, which are the prototype of criminal police units, at the turn of the twentieth century carried out most of the events that were extremely similar to the goals and methods of conducting individual operational-search measures, namely: intelligence polls; preventive search activities; operational installation; inspection of premises, buildings, structures, terrain and vehicles; test purchases; controlled delivery; secret collection of samples for comparative research; secret research of objects and documents; identification of the person; operational experiment, operational-search implementation; seizure of correspondence; inspection and seizure of correspondence; observing a person, thing or place.

Key words: criminal police; operational investigative activities; operational search measures; legal regulation; crime.

Постановка проблеми. Розуміння ролі і місця оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ) у загальній системі теорії і практики оперативно-розшукової діяльності підрозділів кримінальної поліції (далі – ОРД) неможливо без їх ретроспективного аналізу та наукового генезису. У зв'язку із цим наукове дослідження питань становлення й розвитку ОРЗ як окремого складника ОРД грає важливу роль у загальній теорії ОРД.

Історію розвитку сучасного проведення ОРЗ підрозділами кримінальної поліції неможливо розглядати окремо від історії розвитку самої ОРД. Неможливо підтвердити документально, але можна здогадуватися, що, безсумнівно, окремі схожі елементи сучасних ОРЗ використовувалися різними племенами споконвіку під час вивідування від інших племен, наприклад, секретів здобування і зберігання вогню, кращих місць для полювання чи риболовлі, войовничих намірів тощо.

Метою статті є намагання автора з погляду ретроспективного аналізу юридичної літератури дослідити знакові етапи становлення і розвитку ОРЗ.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У теорії ОРД важливі загальнотеоретичні й правові проблеми проведення ОРЗ знайшли відображення у роботах В.М. Аتماжитова, С.В. Албула, Б.І. Бараненка, Б.Д. Берназа, Ю.С. Блінова, В.Г. Боброва, О.А. Вагіна, В.І. Брильова, С.С. Галахова, К.Г. Гейка, В.О. Глушкова, В.А. Дашка, О.М. Джужи, В.І. Єлинського, А.П. Ісіченка, С.І. Захарцева, Ю.Ф. Кваши, І.А. Клімова, О.В. Кожелянка, К.К. Горяїнова, Є.С. Лапіна, В.І. Михайлова, Ю.М. Михайлова, Є.М. Мойсеєва, О.В. Монжая, Ю.О. Найдьон, В.М. Омеліна, М.М. Перепелиці, В.В. Петрова, М.А. Погорецького, А.М. Притули, Є.Р. Пудакова, І.В. Сервецького, Г.К. Синилова, К.В. Суркова, О.В. Фірсова, А.Н. Халікова, Є.В. Хренкова, А.Є. Чечьотіна, М. Шиліна, М.А. Шматова, А.Ю. Шумілова та ін. Разом із цим, незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених темі ОРЗ, питанням ретроспективного аналізу проведення ОРЗ не було приділено достатньо уваги, таким чином, можна вважати це наукове питання таким, що потребує подальшого розроблення.

Виклад основного матеріалу. Виникнення держави визначило необхідність забезпечення його інтересів, захисту території, протидії зовнішнім загрозам, своєчасного виявлення цих загроз. Ці завдання потребували наявності певних сил, які б займалися такими справами. Таким чином, стали виникати прообрази сучасної негласної ОРД. Зрозуміло, що ОРЗ в умовах такої діяльності проводилися без будь-якої правової регламентації. Як один із видів державної діяльності практика підготовки та проведення ОРЗ сформувалася у вигляді розвідувальної та контррозвідувальної діяльності. Розвиток використання ОРЗ можна прослідкувати під час взаємовідношень між собою держав, наприклад Київської Русі з Візантією, коли для здобування інформації широко використовувалися розвідувальні заходи з подальшим підкупом купців, дипломатів, челяді та ін.

Разом із вирішенням завдань подолання зовнішніх загроз паралельно існували завдання забезпечення владою власної безпеки, а також внутрішньої протидії злочинам різного виду. Для вирішення окремих завдань починають використовуватися як спосіб здобуття інформації підглядання, підслуховування, доноси.

У дослідженні історії шпіонажу М.І. Умнова згадується, що близько 1455–1419 р. до н. е., під час правління фараона Аменхотепа III, існував документ такого змісту: «Його Величність повідомлена, що деякі з мешканців Сходу, знаходячись у місті Ікате, змовилися з метою розбити там урядові війська». Ця інформація нагадує агентурну, інформаторами якої могли бути особи серед місцевого населення. У той же період, документально згадується якийсь високопосадовець при дворі фараона, в обов'язки якого входила організація негласних розслідувань [1, с. 8].

Цікавою є також історія про те, що в 6 ст. до н. е. грек Мілета хотів підняти повстання проти царя Дарія. Враховуючи пильність персів (це досить важливо), він наказав рабу збрити волосся, написав на його голеній голові своє повідомлення, і коли волосся вирросло, послав його до поїтийця Лрістагора, який ознайомився із посланням, збривши волоси на голові раба [2, с. 43].

Історія давньоруського права свідчить, що поліцейська діяльність, у тому числі й практика розвитку та використання ОРЗ, регулювалася Судебником 1497 р., Соборним укладанням 1649 р., указами царя й боярської думи, указними книгами приказів і здійснювалися переважно центральними і місцевими органами влади: воєводами, приставами, приказами.

У період правління імперією російського царя Петра I вводяться посади фіскалів, наділених розшуковими повноваженнями, посилюються тенденції регламентації тайної розшукової діяльності. З'являється перша регламентація негласної роботи, розробляється спроба ввести регулярну поліцію, причому розшукова діяльність орієнтується на боротьбу з державними й посадовими злочинами. Із цією метою у 1711 р. створюється фіскальна служба для боротьби з казнокрадством, хабарництвом та лихварством. Поліції приписано «над усіма справам таємно наглядати». Згідно з уставом служби, фіскали уповноважені були виконувати свої обов'язки у тому числі й шляхом вербування агентури в державних установах. У ці ж часи розширюється й боротьба із загальнокримінальною злочинністю. Поліції надано право проводити дізнання, а в деяких випадках і попереднє розслідування. Почала використовуватися й практика залучення таємних інформаторів зі злочинного середовища, що можна порівняти з використанням осіб, які сприяють правоохоронним органам на контрактній основі [3].

У роботі російських авторів А.І. Колпакіді та М.Л. Щерякова «Щит и меч» наводиться приклад, що російська імператриця Катерина II виступала ініціатором засилання лазутчиків у місця масового скупчення людей для підслуховування розмов.

Один з її сановників повідомляв імператриці про виконання її наказів так: «Використовувати надійних людей для підслуховування розмов публіки в публічних зібраннях, як-то: в рядах, лазнях, шинках, що вже стається, а між дворянством також будь-які розмови примічати» [4, с. 32].

У 1802 р. засновується Міністерство внутрішніх справ, до складу якого входить спеціальний орган політичного розшуку – Особлива канцелярія. Формування структури розшукових підрозділів завершується з прийняттям 6 липня 1908 р. Закону «Про організацію розшукової частини» [5, с. 18].

Аналізуючи доступні архівні документальні та юридичні літературні джерела, ми дійшли висновку, що найбільш активне формування практики проведення ОРЗ відбувалося приблизно на межі ХІХ – ХХ ст. під час запровадження дій жандармерії проти суттєвого збільшення частки загальнокримінальної злочинності та революційної діяльності широких верств населення у зв'язку із соціально-політичною кризою в країні.

Результатом проведення судової реформи ХІХ ст. стало те, що попереднє слідство було виділено зі структури поліції, яка залишила за собою право проводити дізнання. Особливістю реформи стало надання поліції права проводити негласні розшукові заходи шляхом опитувань і таємного спостереження. Тобто у цей період відбувається становлення негласної діяльності поліції, спрямованої на таємне з'ясування обставин учинених злочинів.

Наприкінці 1886 р. у Санкт-Петербурзі створюється спеціальний розшуковий підрозділ, до завдань якого належать проведення превентивних заходів і розкриття злочинів за допомогою спеціальних засобів і заходів. Такі відділення згодом починають формуватися в інших великих містах і губерніях імперії.

Не можна обійти стороною історичний факт створення в 1894 р. московського «Летючого загону філерів», завданням якого було проведення заходів, пов'язаних зі здійсненням зовнішнього спостереження.

У всіх розкриттях злочинів, здійснених відділенням, роль зовнішнього філерського спостереження була дуже велика. Спільна робота відділу внутрішньої агентури і «Летючого загону філерів» дала змогу Московському охоронному відділенню висунутися на перше місце в справі політичного розшуку в Російській імперії, – згадував А.І. Спиридович. За дорученням Департаменту поліції «Летючий загін» роз'їжджав по всій імперії і здобував агентурні відомості, доповнюючи їх даними зовнішнього спостереження. «Летючому загону» доручали найвідповідальніші справи з розшуку революціонерів у всіх регіонах імперії. За свідченням А.І. Спиридовича, філери відрізнялися високим професіоналізмом і за здатністю до конспірації не поступалися професійним революціонерам [6].

Становить інтерес дослідження історії прослуховування телефонних розмов, проведене відомим російським фахівцем С.І. Захарцевим [7, с. 59–61]. Технічний прогрес, який спостерігався в кінці ХІХ – початку ХХ ст., збагатив людство різними винаходами, з'явилися радіо, телефон, телеграф. Слід сказати, що зазначені засоби зв'язку значно допомогли і злочинцям. Так, за допомогою цих засобів вони отримали можливість швидко зв'язуватися між собою, оперативно координувати свої дії, взаємодіяти з іншими регіонами.

Поява нових засобів зв'язку і спілкування та їх використання правопорушниками зумовили необхідність появи ОРЗ за їх контролем.

У 1887 р. у США з'явилися перші комерційні телефони, і не пройшло десяти років, як уже було широко поширене поліцейське прослуховування телефонних розмов. Незабаром після того як у 1898 р. датський інженер Вальдемар Поульсен винайшов

свій телеграфон (перший прилад магнітного запису звуку, в якому як носій використовувався металевий дріт), стало можливим записувати перехоплені телефонні розмови. У міру подальшого розвитку технологій зв'язку шпигунське обладнання ставало все більш витонченим.

Із метою формування навичок організації, підготовки і проведення негласних заходів на початку ХХ ст. у підрозділах розшукових (сыскных – рос.) відділень Російської імперії, до складу якої входили регіони сучасної України, керівниками проводилися заняття з підлеглими на предмет упровадження спеціальних прийомів, що стосувалися мистецтва оперативної роботи. У Санкт-Петербурзі та інших містах накопичувався досвід розшукової роботи, вироблялися прийоми і методи проведення ОРЗ: особистого пошуку, зашифрованого опитування, прихованого спостереження, оперативного впровадження, залучення до конфіденційного співробітництва осіб із кримінально-злочинного середовища. Саме тоді ОРД стала формуватися як самостійний напрям діяльності кримінальної поліції. Прийнятий 6 липня 1908 р. закон «Про організацію розшукової часті» (як окремого підрозділу) поклав початок створенню правового регулювання діяльності підрозділів, що займаються ОРД.

У 1909 р. під авторством В.І. Лебедева, який служив на той час у Санкт-Петербурзькому Департаменті поліції, вперше окремою книгою був виданий курс лекцій «Мистецтво розкриття злочинів» [8].

У цей час, пише Р.Х. Якупов [9, с. 42], «департамент поліції почав кардинальну реформу в галузі кримінального розшуку. Вона торкнулася особового складу розшукових підрозділів, їхньої організаційної структури, упорядкування техніки кримінального розшуку, розроблення його теоретичних положень. Удосконалювалися також теоретичні і практичні основи оперативно-розшукової роботи».

На проведеному в 1913 р. у Швейцарії Міжнародному з'їзді криміналістів поліція Російської імперії була визнана найкращою у світі за показником розкриття злочинів (80%).

У межах вибраної тематики наведемо приклад системного проведення ОРЗ під керівництвом відомого криміналіста-розшуковця Російської імперії Аркадія Францовича Кошка (1867–1928).

Отже, Харків, 28 грудня 1916 р. Не встигли харків'яни відгуляти Різдво (тоді країна жила, нагадуємо, за старим стилем), як місто приголомшила неймовірна новина: невідомі особи пограбували Харківський банк Товариства взаємного кредиту прикажчиків. У руках грабіжників опинилися процентні папери на абсолютно неймовірну суму – два з половиною мільйона рублів.

Зловмисники діяли вкрай зухвало. Святкові дні вони вибрали не без причини: з нагоди Різдва офіційні установи в місті не працювали. Тож ніхто не завадив грабіжникам зробити підкоп із двору сусіднього з банком будинку. Пробивши подвійну кам'яну стіну будівлі майже в півтора метри завтовшки, вони розпиляли і розпаяли сталеві сейфи і винесли цінні папери [10].

Як значилося у протоколі, грабіжники за допомогою спеціального обладнання розпилили і розпаяли сейфи та викрали папери. За підозрою у співучасті був заарештований чиновник банку, оскільки підкоп до банку починався в безпосередній близькості від його будинку.

Сліди, залишені на місці вчинення злочину, вказували на злочинну діяльність «варшавських» грабіжників.

У петербурзькій розшуковій (сыскной – рос.) поліції на той час перебувало 2 млн дактилоскопічних і фотографічних карток. Кошко відібрав із них два десятки найбільш зухвалих «польських» злодіїв і захопив їх із собою до Харкова. Помічником

із ним поїхав молодий поліцейський агент Ліндер, польський уродженець, який володів даром відтворювати акцент різних національностей.

Після приїзду до Харкова поліцейські почали з обходу всіх елітних готелів міста, в яких показували для впізнання привезені фотокартки злочинців. У двох готелях були впізнані шестеро осіб, які, за свідченням працівників готелів, жили у них близько місяця і з'їхали п'ять днів потому.

В одному з готелів поліцейським удалося отримати дуже важливу інформацію: на одній із фотокарток було опізнано заарештованого працівника банку. Отримана інформація стосувалася інтимних стосунків дружини заарештованого, яка приходилася коханкою одному з підозрюваних – Квятковському, про що «банкір» і не підозрював.

Саме у цій ситуації їй згодився акторський талант поліцейського агента Ліндера. Наступним днем він відправився до коханки Квятковського з фотокарткою Квятковського, на обороті якої написав «ніжні слова», користуючись зразком почерку Квятковського. Ліндер зміг запевнити жінку у своєму товаристві з Квятковським і що він прибув від нього з вітанням.

Дружина «банкіра» у відповідь передала листа, яке закінчувалося словами: «Як жаль, коханий Стасю, що тебе немає зі мною зараз, коли мій чоловік у тюрмі!»

Цього листа показали «банкіру», який до цього часу все заперечував. Того охопив гнів, і він вирішив помститися Квятковському, розказавши, що останній знаходиться у Москві, на Переяславці, і що викрадені цінні папери знаходяться у Квятковського. За попередньою домовленістю з Гельсінгфорса до Харкова має прибути знайомий «банкіру» маклер для отримання супровідного листа, з яким мав прибути до Квятковського.

Сповнений бажанням помсти, обдурений чоловік написав відповідного листа, передавши його Кошко. «Гостем із Гельсінгфорса» як раз і став Ліндер, який добре копіював фінський акцент. А в Москву було відправлено телеграму про необхідність установаження спостереження за Квятковським і рештою «польських» злодіїв.

Як і передбачалося, поляки були вкрай обережним. Цілу добу вони вели своє спостереження за Ліндером. Потім почали вимагати доказів наявності у того 1 200 000 рублів – за таку суму вони погодились продати викрадені цінні папери. Для цього Кошко «надіслав» на Переяславку телеграму з Ліонського (Франція) банку, якою повідомляв про готовність перерахувати «маклеру» суму, запитану телеграмою (також фіктивною).

У день, коли була запланована операція, Переяславка була заповнена поліцейськими агентами – чотири двірника, три візника, газетяр, жебрак, торговець, пияк... (кожний був озброєний).

Ліндер прибув каретою з портфелем, набитим «ляльками», пройшов у квартиру. Через 20 хвилин він подав умовний знак, наблизившись до вікна. У результаті проведених заходів вісім із дев'яти злочинців, які брали участь у пограбуванні банку, були затримані й заарештовані.

Наведений приклад розроблення злочинної групи свідчить, що проведений комплекс заходів 100-річної давнини цілком відповідає всім вимогам, що й сьогодні ставляться до ОРЗ.

Визначити точно, на якому етапі емпіричного розвитку ОРЗ виникла необхідність в її теоретичному осмисленні, пізнанні її закономірностей, вельми складно. Тим більше що й хронологічні межі етапів еволюції цього виду ОРД умовні. Здається (і архівні документи це підтверджують), що підготовка таких керівних документів дореволюційної поліції, як «Положення про охоронні відділення» (1907 р.), «Інструкція з організації та ведення внутрішньої агентури» (1908 р.) та ін., вже вимагала відповідного опису, узагальнення та систематизації емпіричного досвіду оперативної роботи.

Виникнення теорії ОРД на території колишньої Російської імперії було продиктовано об'єктивною необхідністю поширення накопиченого досвіду боротьби зі злочинністю та серед оперативних працівників.

Цікаві теоретичні пропозиції з вивчення злочинності, осіб злочинців, тактиці проведення ОРЗ містилися в роботах учених-криміналістів С.М. Потапова, П.С. Семеновського, В.Л. Санчева, І.М. Якімова та ін. Ними узагальнено особливості процесу розслідування багатьох кримінальних злочинів, результати оперативної роботи, виявлено відповідні закономірності, підкреслено самостійність ОРД. Професор І.М. Якімов, уже в той час ототожнюючи розвідувальну (негласну) роботу з розшуковим мистецтвом, відзначав: «...розшукове мистецтво, як і будь-яке мистецтво, має свою теорію, може бути ще не так глибоко розроблену ... і свою поки не особливо багату літературу» [11, с. 26].

Серед найвідоміших праць 20-х років минулого століття, що стосувалися питань проведення ОРЗ, можна виділити серію статей старшого інспектора Центrorозшуку НКВС РРФСР І.М. Якімова «Сучасне розшукове мистецтво», в яких автор аналізував розшукову роботу міліції, розглядав можливості вдосконалення оперативно-службової діяльності радянського карного розшуку й уперше звернув увагу на наукові передумови оперативно-розшукової діяльності як окремої від криміналістики галузі [11].

20-ті та початок 30-х років для діяльності карного розшуку характеризуються тим, що складному налагодженню мирного повоєнного життя міст і сіл сильно заважав бандитизм, який був одним з активних засобів збройного протистояння ворогів радянської влади. Бандити нападали на міста і села, грабували на дорогах селян, віднімали худобу, вбивали більшовиків і співчуваючих новій владі, здійснювали диверсії. Використовуючи добре знання місцевості, мобільність і підтримку серед частини місцевого населення, банди довгий час залишалися невразливими [12].

У період ліквідації банд робота карного розшуку у повітах максимально посилювалася. У цих місцевостях влаштовувалися засідки і велося ретельне спостереження. Крім того оперативними працівниками детально вивчалися дії банд, специфіка проведених ними рейдів, нальотів, набігів і керування цими бандформуваннями. Бралися на облік особливі прийоми бандитів, як то приховані пересування, маскування, поширення неправдивих відомостей, основні тактичні прийоми бою, перехід банд через залізницю, вихід із бою шляхом їх розосередження для подальшого збору в умовленому місці, взаємовідношення банд під час їхніх спільних дій, сильні і слабкі сторони ватажків банд, способи підтримки ними бойової дисципліни, озброєння та обмундирування. Після детального вивчення вищевказаного, будовався загальний план дій (ліквідації). З урахуванням агентурних відомостей з'ясовувалися місця дислокації банд із метою таємного пересування зведених міліцейських загонів у намічений пункт, концентрації сил із подальшими рішучими діями, що примушували банду прийняти бій і не дати можливості їй розчинитися серед місцевого населення [13, с. 115]. В умовах постійного переслідування важливими ставали способи проведення розвідки, оперативного зв'язку, матеріального забезпечення загонів, діючих проти банд.

У 1930-ті роки наукове узагальнення методів проведення ОРЗ у боротьбі з кримінальними проявами було утруднене через розквіт авторитаризму і культу особистості в країні. Тільки після Другої світової війни почалося відновлення кадрового складу оперативних апаратів. Здійснювалися організаційні заходи, спрямовані на відновлення теоретичних досліджень у сфері ОРД. Цей період характеризувався не тільки нормативним регулюванням роботи правоохоронних органів, а й розробленням організаційно-правових та теоретичних проблем ОРД [14, с. 20–21].

Можна стверджувати, що під час існування СРСР оперативно-розшукові функції протидії злочинності розвивалися на емпіричному рівні й узагальнювалися виключно у засекречених відомчих нормативних актах, процес становлення організації і тактики проведення ОРЗ як складової частини ОРД зароджувався у галузі криміналістики. Відсутність на той час належних правових гарантій проведення ОРЗ різко негативно позначилася на дотриманні прав людини, законності. Правова неврегульованість проведення ОРЗ зіграла свою роль у ході масових репресій, що спостерігалися в СРСР у 1930–1950-ті роки. Оперативні повідомлення й результати ОРЗ у вигляді довідок іноді вшивалися у кримінальні справи та слугували основою для винесення смертного вироку.

Радянська теорія ОРД отримала широкий розвиток завдяки науковим дослідженням Б.Є. Богданова, О.Ф. Возного, Д.В. Гребельського, К.К. Горяїнова, Е.О. Дідоренка, Л.Н. Калининича, І.П. Козаченка, А.Г. Лекаря, В.А. Лукашова, С.С. Овчинського, В.Г. Самойлова, Г.К. Синилова.

У середині 50-х років А.Г. Лекар зробив висновок про самостійність навчального курсу ОРД, який має свій предмет. Були сформульовані перші поняття і категорії, закладений реальний теоретичний фундамент подальшого розроблення гносеологічних проблем ОРЗ як складника ОРД.

Слід відзначити виняткову роль учених-криміналістів Р.С. Белкіна та Г.К. Синилова, які у 70-ті роки у своїх працях аргументовано й послідовно виступали за розведення на складники криміналістичної та оперативно-розшукової теорій [15; 16].

Подальші, до здобуття незалежності Україною, роки слід віднести до періоду теоретичних досліджень різних напрямів ОРД, у тому числі й положень підготовки, організації і тактики проведення ОРЗ оперативними підрозділами.

Як нами було зазначено вище, до 90-х років ХХ ст. порядок проведення ОРЗ устанавлювався, головним чином, закритими наказами та інструкціями, які становили державну таємницю. Це викликало незручності з погляду використання результатів ОРЗ у кримінальному судочинстві, у тому числі й у доказуванні, що негативно впливало на розслідування кримінальних справ. Зазначені обставини змусили наукових і практичних працівників шукати шляхи введення в кримінальний процес результатів ОРЗ, вирішувати питання легалізації отриманих оперативних результатів, а це потребувало офіційного визнання ОРЗ та їх правової регламентації.

У радянський період після появи і розповсюдження у державі серед різних верств населення, чиновників і представників влади технічних каналів зв'язку класичні ОРЗ поповнилися ще одним вельми ефективним заходом – «зняття інформації з каналів зв'язку». Відсутність законодавчої регламентації й регулювання ОРЗ, утім, не перешкоджала масштабності проведення заходів. Наведений у монографії «Оперативно-роз'ясніючі заходи на каналах зв'язку (правовий аналіз)» [17] приклад яскраво підтверджує негативний стан дотримання у СРСР прав і свобод людини, законності: «...за розпорядженням Й.В. Сталіна з 1944 р. в квартирі маршала Г.К. Жукова були встановлені пристрої для підслуховування. Прослуховування квартири Г.К. Жукова було припинено в 1953 р. після смерті Й. В. Сталіна, але відновлено М.С. Хрущовим у 1957 р., а Л.І. Брежнев продовжував прослуховування до смерті Г.К. Жукова в 1974 р.» [18; 19, с. 501–502].

У цій статті ми навмисно не підіймаємо питань особливостей організації і проведення ОРЗ підрозділами кримінальної поліції на етапі становлення незалежної України. Вважаємо, що цей час ще не можна відносити до ретроспективного. Теорія і практика проведення ОРЗ постійно розвивається й удосконалюється в демократичній Україні. Сучасний аналіз ОРЗ стане темою наступних публікацій.

Підводячи підсумки ретроспективному аналізу проведення оперативно-розшукових заходів, можна стверджувати, що:

1. Прообраз ОРЗ уперше з'явився задовго до появи держав як соціальних утворень.
2. Загальною метою виникнення й удосконалення ОРЗ є пошук або здобуття інформації, що, як правило, не є відкритою і загальнодоступною.
3. Поява і розвиток ОРЗ залежать від зібраних, систематизованих і перевірених практичним та науковим шляхом спеціальними суб'єктами знань, виникнення й удосконалення технічних засобів.
4. Дослідження літературних джерел дає підстави вважати, що державними органами, які є прообразом підрозділів кримінальної поліції, на межі ХХ ст. проводилася більша частина заходів, що мають надзвичайну схожість за метою та методикою проведення, а саме: розвідувальне опитування; профілактично-пошукові заходи; оперативна установка; створення пасток; обстеження приміщень, будівель, споруд, ділянок місцевості і транспортних засобів; перевірна закупівля; контрольована поставка; негласний збір зразків для порівняльного дослідження; негласне дослідження предметів і документів; ототожнення особистості; оперативний експеримент; оперативне-розшукове впровадження тощо; накладення арешту на кореспонденцію; огляд і виїмка кореспонденції; спостереження за особою, річчю або місцем.

Список використаних джерел:

1. Умнов М.М. Всемирная история шпионажа. Москва : АСТ, 2000. 496 с.
2. Широнин В. Под колпаком контрразведки. Тайная подоплека перестройки. Москва : Палея, 1996. 400 с.
3. Винниченко И.А., Захарцев С.И., Рохлин В.И. Правовая регламентация использования оперативно-розыскной деятельности в уголовном судопроизводстве : монография. Санкт-Петербург : Фонд «Университет», 2004. 176 с.
4. Колпакиди А.И., Серяков М.Л. Щит и меч. Руководители органов государственной безопасности Московской Руси, Российской империи, Советского Союза и Российской Федерации. Санкт-Петербург : Нева ; Москва : Олма-Пресс ; Образование, 2002. 736 с.
5. Оперативно-розыскная деятельность : учебник / под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, А.Ю. Шумилова. Москва, 2001. 794 с.
6. Спиридович А.И. Записки жандарма: репринтне відтворення видання 1928 р. Харків, 2006. 212 с.
7. Захарцев С.И. Об истории прослушивания телефонных переговоров. *МВД России – 200 лет: история и перспективы развития* : материалы юбилейной научно-практической конференции. Санкт-Петербург, 20–21 сентября 2002 г. / под общ. ред. В.П. Сальникова. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургский университет МВД России, 2002. С. 59–61.
8. Лебедев В.И. Искусство раскрытия преступлений: репринтне відтворення видання 1909 р. Харків, 2001. 81 с.
9. Якупов Р.Х. Наука об оперативно-розыскной деятельности в России: этапы и перспективы развития. *Научный вестник Омской академии МВД России*. 2008. № 4(31). С. 41–45. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nauka-ob-operativno-rozysknoy-deyatelnosti-v-rossii-etapy-i-perspektivy-razvitiya> (дата звернення: 15.01.2019).
10. Кошко А.Ф. Очерки уголовного мира царской России. Воспоминания бывшего начальника Московской сысской полиции и заведующего всем уголовным розыском Империи. *Среди убийц и грабителей*. Москва, 1997. Кн. 1. URL: http://az.lib.ru/k/koshko_a_f/text_1926_oчерki_ugolovnogogo_mira-1.shtml (дата звернення: 16.01.2019).

11. Якимов И.Н. Советское розыскное искусство. *Административный вестник НКВД РСФСР*. № 5: репринтне відтворення видання 1927 р. Харків, 2002. 87 с.
12. История городов и сел Украинской ССР : в 26 т. / гл. редкол.: П.Т. Тронько (пред.) и др. Киев : Гл. ред. Укр. сов. энцикл. АН УССР, 1978.
13. Микитюк Ю.В., Прохоров В.В. Борьба с уголовным бандитизмом в Крыму в начале 20-х годов XX в. *Вестник КРУ МВД России*. 2018. № 3(41). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/borba-s-ugolovnym-banditizmom-v-krymu-v-nachale-20-h-gg-hh-v> (дата звернення: 12.01.2019).
14. Дубоносов Е.С. Оперативно-розыскная деятельность : учебник и практикум для прикладного бакалавриата ; 5-е изд., перераб. и доп. Москва : Юрайт, 2016. 477 с.
15. Белкин Р.С. История отечественной криминалистики : монография. Москва : Норма, 1999. 496 с.
16. Синилов Г.К. История оперативно-розыскной деятельности: от древности до современности : монография : в 2-х ч. Москва : МосУМВД России, 2010. Ч. 1. 245 с.
17. Оперативно-розыскные мероприятия на каналах связи (правовой анализ) : монография / Б.М. Евстратиков и др. ; под общ. ред. В.П. Сальникова. Санкт-Петербург : Фонд «Университет», 2005. 256 с.
18. Колпакиди А., Прохоров Д. Внешняя разведка России. Санкт-Петербург : Нева ; Москва : ОЛМА-ПРЕСС, 2001. 511 с.
19. Судоплатов П.А. Спецоперации. Лубянка и Кремль 1930-1950 гг. Москва : ОЛМА-ПРЕСС, 2005. 700 с.